

Вимушена міграція і війна в Україні

(24 березня — 10 червня 2022)

Авторки: Ліліана Філіпчук, Олена Сирбу

Мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну. Частина з них переїхали в межах країни, а частина — виїхали за кордон. Деякі люди переїжджали на певний час і вже повернулися до місць свого постійного проживання, а для деяких питання виїзду може постати згодом. Раптове переміщення великої кількості населення внаслідок війни створює нові виклики та збільшує вже наявні — як для приймаючих громад, так і для громад, з яких відбувається відтік людей. Процеси переміщення та їхні наслідки мають бути оцінені та враховані при розробці національних і місцевих політик.

У [попередній записці](#) ми зафіксували найважливіші рішення та події, які стосуються вимушеної міграції та війни у перший місяць після 24 лютого. Ця записка містить огляд питань, що виникли в результаті розвитку подальших подій. Вирішення цих викликів допоможе підтримати переміщених людей і приймаючі громади та зберегти людський потенціал України.

У першому розділі ми наводимо актуальні дані про переміщення й аналізуємо основні тренди, далі — оцінюємо виклики і наслідки переміщення людей внаслідок повномасштабної війни. Для аналізу ми використовуємо опубліковані нормативні документи, результати опитувань, повідомлення українських і закордонних медіа, представництво органів влади.

● Дані щодо переміщення людей

Переміщення в межах України. [За оцінками Міжнародної організації з міграції](#) (МОМ), кількість осіб, які станом на середину травня вважаються внутрішньо переміщеними особами (ВПО), становить приблизно 7,1 млн. У Мінсоцполітики на початку травня [повідомляли](#) про понад 2,7 млн осіб, які зареєструвалися й отримали довідку ВПО.

ВПО, які прибули зі східних областей, становлять більше половини (55%) від загальної кількості, з південних областей — 13%; їхня частка поступово збільшувалася. Водночас частка ВПО з Києва та північних областей суттєво зменшилася порівняно з першим місяцем повномасштабної війни — нині вона становить 16% і 12% відповідно.

Кількість людей, які повернулися після переміщення в межах країни, [за оцінками МОМ](#) становить близько 4,5 млн осіб.

Переміщення за кордон. За [даними](#) ДПСУ, протягом 24 лютого — 3 червня 2022 року з України виїхали понад 5,2 млн осіб, переважна більшість яких є громадянами України. За [даними](#) Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), станом на 9 червня 2022 року у країнах Європи перебувають понад 4,9 млн біженців, які покинули Україну через війну.

За даними УВКБ ООН, станом на 9 червня понад 3,2 млн біженців з України зареєструвалися у Європі для отримання тимчасового захисту або подібного статусу. Серед країн Європи, в яких найчастіше реєструються, — Польща (1,1 млн), Німеччина (565 тис.), Чехія (366 тис.), Іспанія (118 тис.), Болгарія (113 тис.) та Італія (97 тис.). [Станом на 19 травня 2022 року](#) 31 699 осіб подалися на статус біженця.

Повернення. З 10 травня 2022 року у середньому більша кількість людей в'їжджають в Україну, ніж виїжджають. За [даними](#) ДПСУ, у період з 24 лютого до 3 червня 2022 року в'їхали понад 2,2 млн громадян України. Частина цих людей могли повернутися, зокрема на початку повномасштабного вторгнення, щоби приєднатися до ЗСУ. Водночас

частина тих, хто виїхали з України після 24 лютого 2022 року, повертаються в Україну на короткостроковий період. За даними опитування Gradus Research, станом на 20 квітня в Україну за першої можливості планують повернутися 77%. Водночас 13% не планують повертатися в Україну.

Депортація в Росію й на тимчасово окуповані території. Згідно з [даними](#) уряду України, станом на 26 травня з тимчасово окупованих територій України 1,4 млн громадян_ок України, з яких 230 тис. дітей, депортували в Росію¹. Люди, яких примусово вивозять у Росію, деякий час перебувають у «фільтраційних таборах». Це переважно адміністративні будівлі – наприклад, школи або будинки культури – без належних умов навіть для короткострокового проживання.

За [свідченнями](#) родич_ок людей, які пройшли процедуру «фільтрації», у таборах людей жорстоко допитують, перевіряють телефони, частину роздягають і перевіряють татуювання, під час допиту запитують про зв'язки з військовими й «Азовом», а також про те, кого вони вважають винними у війні.

Після «фільтрації» частину людей вивозять у віддалені регіони РФ. Тих, хто здалися «неблагонадійними», [залишають](#) у таборах у нелюдських умовах або вивозять у невідомому напрямку, частину полонених [змушують](#) працювати. Водночас деяким людям [вдається](#) виїхати за межі Росії.

За [словами](#) Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини Людмили Денісової, Україна ініціює створення міжнародної комісії для повернення депортованих людей.

● Зайнятість внутрішньо переміщених осіб

Повномасштабна війна унеможливила або значно ускладнила роботу майже всіх галузей економіки по території України. Водночас економічна активність [відновлюється](#) в регіонах, у яких не проходили бойові дії, а також у деокупованих областях. Однак економічна активність сильно впала у східних і південних областях. У цих регіонах підприємства припинили роботу (консервація, банкрутство), були пошкоджені чи зруйновані.

---

¹ Ці дані потребують верифікації з боку організацій-посередників чи уряду країни перебування.

Коли підприємство продовжує працювати, а працівни_ця, оцінюючи безпекові ризики, переїжджає в інший регіон, вона з високою ймовірністю втратить дохід або й роботу. Лише незначна частина переміщених людей можуть працювати віддалено. Відтак ВПО опинились у ситуації повної або часткової втрати доходу – або ж загрози його втрати невдовзі.

Наразі бракує достовірних даних щодо кількості людей, які втратили роботу. [Показники Державної служби зайнятості](#) не фіксують зростання кількості безробітних, як цього можна було б очікувати. Зокрема, така ситуація виникла через перебування частини підприємств у простої, коли з працівни_цями формально зберігають трудові відносини, але не сплачують зарплату і не гарантують, що підприємство відновить роботу. Також донедавна ВПО не мали можливості припинити трудовий договір за попереднім місцем проживання. Після [змін до законодавства](#) переміщені люди можуть припинити трудовий договір в односторонньому порядку через центр зайнятості.

Тому для оцінки кількості людей, які втратили свою оплачувану зайнятість, використовують опитування. За результатами [опитування MOM](#) у травні, серед тих внутрішньо переміщених осіб, які мали роботу до повномасштабної війни, майже дві третини (64%) втратили її. Більше половини (52%) з них займаються пошуками роботи у місцях, куди переїхали. Частина ВПО не планують шукати роботу найближчим часом – це може пояснюватися зокрема очікуванням про відновлення роботи після повернення додому.

Вимушено переміщені люди можуть мати менше конкурентних переваг на ринку праці в місцях, куди вони переїхали. ВПО не мають взагалі або мають мало особистих контактів, завдяки яким можуть знаходити оплачувану зайнятість. Причому частина переселен_ок не мали роботи до переїзду, а тепер шукатимуть її через потребу забезпечувати себе. При пошуку роботи такі люди можуть не орієнтуватися, де саме її шукати і в якому напрямку; їм може бракувати навичок створення сучасного резюме тощо. Частину свого часу ВПО мають витратити на пошуки й облаштування житла, вирішення питань щодо грошової допомоги, догляд за дітьми та літніми родич_ками тощо. Такі працівни_ці можуть потребувати гнучкого графіку роботи або опції з неповною зайнятістю.

Відповідно, люди, які переїхали, можуть знижувати свої зарплатні очікування як через зазначені причини, так і через брак вакансій у приймаючих громадах, який спостерігався у багатьох областях і до

повномасштабної війни. Ймовірно, ВПО можуть демонструвати більшу готовність працювати на роботі, що вимагає нижчого за їхній звичний рівень кваліфікації. До того ж переселен_ки можуть бути більше готовими прийняти пропозицію працювати на роботі, де трудові права порушуються, та працювати без офіційного оформлення.

Попри запровадження програми із виплати компенсації роботодавцю за кожен працевлаштовану переміщену особу², деякі [зміни трудового законодавства](#) можуть згубно впливати на зайнятість і умови праці ВПО. Зміни до законодавства розширюють права роботодавців: на період воєнного стану вони можуть збільшувати максимальну тривалість робочого часу, переводити працівни_ць на роботу, не обумовлену трудовим договором, та звільняти працівни_ць під час їхнього перебування у відпустці. Наприклад, якщо працівни_цю звільняють під час воєнного стану, вона не може розраховувати на отримання компенсації за невикористані дні відпустки. Законодавство не захищає категорії працівни_ць, які перебувають у вразливому становищі. Роботодавці можуть зловживати деякими нормами, оскільки повноваження профспілкових організацій суттєво звужено.

З огляду на ситуацію варто розглянути запровадження політик, спрямованих на розвиток потенціалу внутрішньо переміщених осіб – наприклад, шляхом перекваліфікації, зокрема у партнерстві підприємствами. Важливим є забезпечення кожного місцевого центру зайнятості кар'єрними радни_цями та їхнє навчання щодо роботи з населенням, яке перебуває у вразливому становищі. Для зменшення бар'єрів у доступі ВПО до ринку праці може допомогти пошук способів розширення мережі дитячих садочків із урахуванням безпекової ситуації та забезпечення доступу до дошкільної освіти всім дітям-переселен_кам. Проектам міжнародних організацій і бізнесів, що спрямовані на розвиток компетенцій, менторинг і підвищення рівня зайнятості, зокрема жінок-ВПО, варто приділяти увагу аспекту захисту трудових прав і організації роботи із замовниками.

---

² Заявку на отримання компенсації можуть подати роботодавці, які працевлаштували внутрішньо переміщену особу із заробітною платою не менше від мінімальної (6500 грн), перебувають на обліку як платники ЄСВ, подали податкову звітність за 4 квартал 2021-го або весь 2021 рік і не є неприбутковою організацією.

● Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб

У зв'язку з повномасштабним вторгненням допомоги можуть потребувати все більше категорій людей, зокрема внутрішньо переміщені особи. За три місяці держава кілька разів змінювала політики щодо виплат грошової допомоги, збалансовуючи потреби та можливості державного бюджету. Шляхом поступового скорочення категорій осіб, які можуть отримувати виплати, програми стають більш адресними. Водночас існує ризик, що поза програмами допомоги можуть опинитися люди, які її потребують.

Запровадження одноразової виплати у розмірі 6500 гривень [в рамках програми «Підтримка»](#) для найманих працівни_ць та підприєм_иць відбулося швидко — за тиждень після початку повномасштабної війни. Для отримання виплати людям потрібно було відповідати мінімальним критеріям: бути застрахованими особами (тобто мати підтверджений факт сплати єдиного соціального внеску за попередній квартал) [на території, де проходять бойові дії](#), та подати заявку в «Дії».

З одного боку, ця допомога могла підтримати тих, хто раптово втратили дохід внаслідок війни і переміщалися з перелічених областей. Втім, оскільки заявки автоматично розглядає Мінцифри на підставі інформації Пенсійного фонду та Податкової служби, то частина людей були позбавлені можливості отримати допомогу. Зокрема люди, які працювали в області, де ведуться бойові дії, але на підприємстві, що зареєстроване в регіоні, на який не поширюється дія програми «Підтримка». Допомогу не могли отримати люди, які не мали зайнятості (в тому числі зареєстровані безробітні), а також працівни_ці бюджетних установ, незалежно від того, чи отримували вони заробітну плату в березні. Оформити допомогу можна було лише через «Дію», тому такої можливості не було в тих, у кого немає смартфона.

На програму «Підтримка» з держбюджету [було виділено 21,5 млрд гривень](#), що дозволяло підтримати трохи більше 3,3 млн осіб. Проте за три тижні дії програми заявку подали майже [5 млн людей](#). Уряд [згорнув програму](#) та додатково [виділив кошти](#) з резервного фонду держбюджету. Станом на середину травня виплати ще не отримали близько третини заявни_ць.

Паралельно з цим були [змінені політики щодо отримання виплат на проживання](#) та [встановлені більші розміри виплат](#) (порівняно з ВПО

«першої хвилі»). Виплати встановлені в розмірі 3000 гривень на місяць для дітей і людей з інвалідністю та 2000 гривень для інших осіб. Отримати допомогу можуть тільки люди, які зареєструвалися як ВПО та подали заяву на виплати. Спершу уряд анонсував допомогу для всіх переміщених з регіонів, де діяла [програма «Підтримка»](#), а після деокупації частини з цих регіонів принцип виплати було вирішено змінити.

Уже з травня такі виплати можуть отримувати не всі внутрішньо переміщені особи, а [лише ті, які не можуть повернутися до свого місця проживання](#). Це переміщені з територіальних громад, де ведуться бойові дії, громад в окупації або оточенні, а також особи, житло яких зруйноване чи непридатне для проживання. Перелік територіальних громад, де відбуваються бойові дії, розробляється і час від часу переглядається Міністерствам інтеграції за погодженням Міністерства оборони. Актуальну інформацію розміщують на сторінках Уряду та [мапи edopomoga](#). Виплата допомоги ВПО є щомісячною і буде здійснюватися до кінця воєнного стану.

Для декількох груп людей грошова допомога зараз не передбачена або її отримання значно ускладнене. По-перше, це люди, які не можуть отримати статус ВПО через брак документів і з різних причин не можуть підтвердити проживання на тимчасово окупованих або оточених територіях чи в зоні активних бойових дій. Без наявності оригіналів документів можна «підтягнути» їхні електронні версії через «Дію», але для цього потрібно мати відкритий раніше рахунок в українському банку та смартфон. До того ж урядова «гаряча лінія» у квітні 2022 року [зафіксувала](#) випадки, коли уповноважені органи вимагали оригінали чи копії документів, хоча заявники_ці демонстрували їхню наявність у «Дії». Водночас встановлення особи і виготовлення документів в умовах воєнного стану може потребувати більше часу, ніж зазвичай. Серед людей, яким складно надати потрібні документи, можуть бути бездомні, літні та люди, які втратили всі речі, виїжаючи із зони бойових дій.

Отримання грошової допомоги можливе тільки в окремих випадках для людей, житло яких непридатне для проживання внаслідок бойових дій. Власникам житла потрібно залишити заявку в «Дії» щодо компенсації за зруйноване/пошкоджене житло — тільки після цього вони теж можуть отримувати виплати на проживання. Водночас особисте майно людей, які не мали чи не встигли оформити право власності на житло (наприклад, тільки одна особа із подружжя мала право власності), або орендар_ок теж могло постраждати внаслідок бойових дій. Такі групи людей не зможуть

оформити заявку на компенсацію, тому їм не будуть надходити виплати на проживання.

Мешкан_ки деокупованих населених пунктів, житло яких не постраждало або яким не вдається оформити заявку на компенсацію, теж можуть потребувати грошової допомоги. Житло у деяких деокупованих населених пунктах ще якийсь час може бути непридатним для проживання – наприклад, через брак електрики, газу або води, загрозу замінування тощо. Попри те, що мешкан_ки деокупованих населених пунктів Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської та інших областей [можуть отримати разову грошову допомогу](#) в такому ж розмірі, що і ВПО, про допомогу на регулярній основі наразі не йдеться.

Окрім того, навіть після подачі заявки на допомогу ВПО може очікувати на неї певний час. Станом на кінець травня частина ВПО [не отримали](#) виплати за березень і квітень. В Уряді повідомляли, що затримки пов'язані з [наповненням держбюджету, браком персоналу, який обробляє заявки](#), та [помилками у персональних даних](#) людей. Зміна правил щодо виплат для ВПО також може збільшувати навантаження на установи, що займаються їхньою реєстрацією та оформленням допомоги.

У деяких категорій ВПО є можливість отримати додаткову грошову допомогу від міжнародних організацій, зокрема [УВКБ ООН](#). Втім, цю програму не вдалося швидко розгорнути у всіх регіонах. Виплати допомоги теж подекуди відбуваються із затримками, а прийом заявок періодично [призупиняється](#).

Державі у співпраці з організаціями-партнерами варто визначити цілі надання грошової допомоги ВПО та постраждалим від воєнних дій. Існує потреба реагування на вразливе становище житель_ок деокупованих територій і створення програм надання їм допомоги від держави протягом певного часу. Крім того, варто продовжувати дію програми миттєвої допомоги людям, які евакуюються з місць активних бойових дій, окупованих, оточених або заблокованих населених пунктів, і розширювати її. Важливим є також удосконалення систем інформування про різні можливості та шляхи отримання допомоги, а також вирішення питань. Наприклад, ВПО, які проходять реєстрацію чи звертаються по оформлення виплат, потрібно інформувати про іншу допомогу, яку їм можуть надати, зокрема щодо реєстрації безробіття та переадресування соціальних виплат.

● Повернення вимушених мігрант_ок

Станом на кінець травня 2022 року дані про повернення в Україну є приблизними – складно оцінити, скільки людей повернулися або повернуться на довгостроковий період. Водночас реалістична оцінка кількості тих, хто повернулися або планують повернутися, важлива для розробки політик і заходів з відновлення інфраструктури та соціально-економічного розвитку.

Складність оцінки кількості тих, хто повернулися, частково полягає в тому, що не всі, хто в'їжджають в Україну, планують залишатися в країні на тривалий період. Крім того, складніше оцінювати переміщення в межах країни. Тому наявні дані про повернення ВПО у місця, з яких вони виїхали після початку повномасштабної війни, є приблизними.

Серед причин повернення можна виокремити сприйняття безпекової ситуації, возз'єднання з родиною, складнощі з пошуком житла або роботи, тимчасове повернення, щоб забрати речі, побачитися з родиною або евакуювати близьких. Згідно з [опитуванням](#) людей, які повертаються в Україну, котре проводило Агентство ООН у справах біженців протягом 3-27 квітня, найбільше респондент_ок повертаються у Львівську область, Київ і Київську область, Одеську й Івано-Франківську області.

Тривалість бойових дій у південному та східному регіонах України вплине на кількість людей, які виїдуть, а також на ймовірність їхнього повернення. Руйнування або знищення міської інфраструктури, зокрема підприємств, житлового фонду, будівель соціальної інфраструктури може вплинути на бажання повернутися.

За результатами [опитування](#) людей, які на початку повномасштабного вторгнення виїхали з України і зараз повертаються в Україну, котре провела соціологічна служба Центру Разумкова у Закарпатській області, серед опитаних, які виїхали, майже дві третини (63,4%) були з дітьми, натомість серед респондент_ок, які повертаються, з дітьми менше половини (44,8%). Це може означати, що люди з дітьми з більшою ймовірністю залишаться за кордоном на тривалий період, оскільки діти пішли в місцеві школи й могли частково інтегруватися у місцеві спільноти.

З меншою ймовірністю в Україну повернуться більш мобільні групи населення, зокрема ті, хто до початку повномасштабної війни мали вищу освіту, володіли іноземними мовами, мали високий рівень доходу, ті, хто

планували емігрувати до 24 лютого 2022 року, ті, хто сезонно або постійно працювали за кордоном.

З більшою ймовірністю повернуться ті, хто не втратять зв'язок з Україною. Тому важливо розробляти політики і приймати рішення, які б дозволяли його зберегти. Зараз це відбувається зокрема через можливість дистанційного навчання у закладах освіти в Україні. Після завершення повномасштабної війни та стабілізації безпекової ситуації існуватиме потреба у створенні можливостей для повернення, передусім у питаннях житла і зайнятості. Ймовірно, в людей, чиє житло було пошкоджене або зруйноване, буде менше причин для повернення. Це збільшує важливість впровадження політик, що уможливають отримання комфортного житла у довгострокове користування, зокрема через інструменти доступної оренди. Крім того, що довше біжен_ки залишатимуться за кордоном, то ймовірніше вони знайдуть роботу і почнуть кар'єрний розвиток на новому місці. Щоб заохочувати людей повертатися в Україну, необхідною буде розробка політик зі створення робочих місць для тих, хто планують повернутися.

● Зміна чисельності та структури населення

Наразі бракує даних щодо зміни чисельності населення окремих населених пунктів, тому складно передбачити, як зміняться міста України після завершення повномасштабної війни. Через те, що за кордон виїхали переважно жінки, діти та люди літнього віку, в Україні може змінитися статево-вікова структура населення, що впливатиме і на міський розвиток. Органи місцевого самоврядування матимуть потребу у цих даних, щоби розробити заходи й політики щодо адаптації міст до зміни чисельності та структури населення й інтеграції переселен_ок.

Через активні бойові дії й окупацію чисельність населення у південних і східних областях України зменшується. Через переміщення людей у межах України збільшується чисельність населення у західних областях. Збільшення чисельності населення впливає на міську інфраструктуру, зокрема збільшує навантаження на житлову, транспортну, соціальну та адміністративну інфраструктуру. Попри гостинний прийом переселен_ок у перші дні й тижні війни, у середньо- та довгостроковій перспективі перевантаження соціальної інфраструктури може спричинювати посилення соціальної напруги й дискримінаційного ставлення до ВПО.

Крім того, ймовірно, частина переселен_ок не повернуться у місця, де вони проживали до 24 лютого 2022 року. Це означає, що вони потребуватимуть довгострокового доступного житла та робочих місць у містах, які їх прийняли.

Через війну підприємства зі східних і південних областей вимушено переміщують виробництво у більш безпечні регіони. У березні 2022 року Міністерство економіки України запустило програму для релокації підприємств із зони бойових дій. [Станом на 28 травня 2022 року](#) понад 600 підприємств переїхали у західні області, 390 з них відновили свою роботу. За даними уряду України, для релокації найчастіше обирають Закарпатську, Львівську та Чернівецьку області. Що довше триватиме війна, то більшій кількості підприємств доведеться переїхати. Для громад, які їх приймуть, це означатиме збільшення кількості робочих місць, зокрема для ВПО. У довгостроковій перспективі це може вплинути на збільшення населення цих міст.

Для розробки політик адаптації інфраструктури міст важливим є збір даних про зміну структури населення та потреби переселен_ок.

Просимо підтримати наближення перемоги через пожертви на допомогу [Збройним Силам України](#) та [гуманітарним ініціативам](#).

[Пожертви](#), які ми наразі отримуємо на власну дільність, будуть спрямовані на дослідження й аналітику стосовно впливу війни на цивільне населення. Дякуємо за підтримку людям, які зробили пожертви, Празькому громадянському центру, Міжнародному фонду Відродження та Представництву Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні.